

Igor Grdina

SLOVENSKI SPOMINI NA VČERAJSNJI SVET

Ni mogoče zanikati dejstva, da je slovenska literatura v širšem mednarodnem prostoru le malo znana. Celo nad njenimi največjimi dosežki se navdušuje zgolj peščica zanesenjakov; v pretežni meri gre za ljudi, ki imajo veselje z raritetami. Še manjše je število tistih, ki poznajo slovensko spominsko in avtobiografsko književnost; v stendhalovskem slovarju bi jih mogli označiti kot "the happy few". Vendar so slovenski pričevalci v svojih tekstih ohranili marsikatero spomina vredno podrobnost, ki je zanimiva tudi v srednjeevropskem, ne le nacionalnem kontekstu. Enako velja tudi za nekatera slovenska literarna dela: brez novel in romanov Ivana Cankarja (1876 - 1918) bi Dunaj fin de siècle in la belle époque ostal brez svojih "kletnih prostorov", se pravi brez svoje bede; bil bi zgolj pozlačeno in nostalgije vredno mesto, kakršnega nam je pričaral Stefan Zweig v svojem Včerajšnjem svetu.

Med pomembnejšimi slovenskimi politiki je bil Josip Vošnjak (1834 - 1911) prvi, ki je zapustil obsežnejše spomine. Njegova pripoved o nekdanjih časih je umirjena; avtor, ki je bil v štaterskem in kranjskem deželnem ter dunajskem državnem zboru neutrujen glasnik težnj "rodoljubov z dežele" iz tistih patriarhalnih časov, ko je imel ta naziv še polnozvočen glas, se je pri-

kazal kot ravno prav idealen in hkrati tudi realen mož. Navsezadnje se je prikopal do dovolj redke modrosti, saj je zapisal: "Pri Rimljanih se je smel vsak državljan, ki je prestopil 60. leto svoje starosti, odtegniti javnemu delovanju, postal je 'depontanus'. In to je bil prav pameten običaj, katerega bi se naj držal vsak politik, ako noče, da ga mlajša generacija siloma ne pahne v pokoj. Tako sva ravnala jaz in brat Mihael, ki sva prestopivši 60. leto politično delovanje prepustila mlajšim močem."¹

Vošnjak je bil po poklicu zdravnik. Na dunajski medicinski fakulteti je študiral v letih 1852 - 1858, o tedanjem študentskem vsakdanjiku v prestolnici "ob lepi modri Donavi" pa je zapisal: "Življenje na Dunaju ni bilo predrago. Dobila se je soba za 7 do 10 goldinarjev na mesec, opoldne pa sem za kosilo (juho, meso z dvema prikuhami in kruh) plačeval po 6 goldinarjev na mesec. Glavna reč je pač, da se dijak vsaj opoldne do sitega naje. Za večerjo, kakor je pač bilo finančno stanje, so bile klobasice, safaladi, - golaž je že bila imenitna jed - v slabih časih pa tudi le hlebček kruha ('Schusterlaibl') z vodo."²

¹ J. Vošnjak, *Spomini, Ljubljana 1982*, 503.

² J. Vošnjak, *n. d.*, 37.

Naš spominopisec, ki je bil od "pomladi narodov" 1848 dalje vnet narodnjak, se je v svetovljanskem cesarskem mestu spoprijateljil z dvema rojakoma, prav tako medicincema - bratoma Benjaminom (1829 - 1908) in Gustavom (1831 - 1908) Ipavcem. Brez njiju si slovenske glasbe 2. polovce 19. stoletja kratko malo ni mogoče predstavljati. Ipavca, ki sta si kot sinova bogatega ranocelniškega "čudodelca" iz Sv. Jurija pod Rifnikom³ v alsterskem predmestju lahko najela celo sobo s klavirjem, sta postala središče vesele študentske družbe. Svoje kolege sta zabavala z Lannerjevimi in Straußovimi valčki ter jih seznanjala z Beethovnovimi in Mozartovimi skladbami.⁴ Med Vošnjakovimi znanci pa je bil tudi Ludwig von Karajan,⁵ sin predsednika akademije znanosti, ki je svoje slovenske znanke očitno rad uvažal v kroge prestolniške intelektualne in siceršnje družbene smetane. Ta se je sredi 19. stoletja seznanjala s "kraljestvom duhov". Vošnjak tako poroča: "Leta 1852. sem prvič slišal o spiritizmu. /.../ Največ šuma po svetu je tačas delal Hume, ki je bil izredno močen medium in vpričo Napoleona III. in njegovega dvora z najčudnejšimi fizikalnimi in psihičnimi pojavi vzbujal občno čudenje. Imel je npr. moč, da je svojemu telesu vzel vso težo in v 2. nadstropju skozi odprto okno plaval po zraku in se skozi drugo okno vračal v dvorano. O vsem tem so pisali časniki in povsod so začeli mize premikati (Tischrücken) in s pisanjem ali pa po trkanju stopati v dotiko z duhovi. Tudi pri Karajanovih, kamor sem zahajal, smo delali take poizkuse, pa brez uspeha, ker menda po trditvi zvedencev ni bilo dovolj krepkega mediuma med nami."⁶ Čar neznanega je z neustavljivo silo privlačil radovedneže in raziskujoči um, ki je imel

v hiši predsednika dunajske akademije znanosti Theodorja Georga viteza Karajana⁷ eno najimennitnejših postojank, se je kratko malo moral prepričati, ali morda le ni "kaj na stvari"... Razsodnemu človeku vendar ne pristoji aprioristična zadrtnost! Josip Vošnjak je potem z žalostjo v srcu pripomnil: "Le na Slovenskem se nikdo ne briga za velezanimive spiritistične pojave,"⁸ nejeverne Tomaže pa je - oprt na Shakespearovo avtoriteto - zavrnil z mislijo, da je "dosti reči med nebom in zemljo, o katerih se učenjakom še sanja ne."⁹

Theodor vitez Karajan, ki je z dopuščanjem spiritističnih seans pod svojo streho pokazal dokajšnjo znanstveno smelost, pa je bil nekoliko bolj zadržan - da ne rečemo strahopeten - v političnih zadevah. Vošnjak piše: "Medicinske študije so bile prav težavne, ker so se predavanja vršila na raznih, do pol ure oddaljenih krajih in so se npr. poleti v 1. letu pričenjale že ob 6. uri zjutraj na botaničnem vrtu. /Oblasti vseh časov inteligenci rade pokažejo, kdo je gospodar časa in prostora, da ne bi gospodarji uma slučajno preveč domišljavo razmišljali o svoji vlogi v svetu! Vendar enkrat l. 1854 smo /študentje/ sprožili nekako politično demonstracijo. Naš profesor botanike, slavni Unger, je dobil ukor od uč-

³ Ranocelec Franc Ipavec (1776 - 1858), Benjaminov in Gustavov oče, je bil velika posebnost med podeželskimi zdravniki svojega časa zato, ker je uporabljal glasbo kot sredstvo za lajšanje bolečin in ker je obvladal tedaj najučinkovitejšo operacijo sive očesne mrežnice, ki se je naučil pri dunajskem univerzitetnem profesorju Georgu Josephu Beeru. Od tod je izviralo njegovo blagostanje, ki je bilo tolikšno, da je lahko poslal na medicinsko fakulteto v prestolnico "ob lepi modri Donavi" kar tri sinove. Vsi trije so se podoktorili in postali pomembni slovenski skladatelji.

⁴ J. Vošnjak, n. d., 37, 38.

⁵ Ludwig von Karajan je bil rojen 6. marca 1835, prvi medicinski rigoroz je opravil 1. decembra 1857, drugega pa 19. marca 1858; prvi kirurški rigoroz je opravil 14. julija 1859, drugega pa 2. junija 1860. Vošnjak je prvi medicinski rigoroz opravil 23. oktobra 1857, drugega pa 19. februarja 1858; prvi kirurški rigoroz je opravil 13. julija 1858, drugega pa 24. julija 1858.

⁶ J. Vošnjak, n. d., 40, 41.

⁷ Theodor Georg vitez Karajan je bil rojen 22. januarja 1810, umrl pa je 28. aprila 1873. Njegov oče, ki je bil grškega rodu, po poklicu pa trgovec, je v Avstrijo prišel s Saškega. Leta 1841 je Theodor Karajan postal skriptor dunajske dvorne knjižnice, 1848 pa je bil izvoljen v frankfurtski parlament, kjer je bil pristaša desnega centra oz. "Gagernove stranke". 11. januarja 1850 je postal profesor nemškega jezika in literature na dunajski univerzi, vendar se je že 1852 vrnil v dvorno knjižnico kot skriptor. Leta 1857 je bil imenovan za kustosa, 1867 pa za člana gosposke zbornice. Zastopal je ustavoverna stališča, vendar ni bil eksponiran politik. 1848 je postal član leto prej ustanovljene cesarske akademije znanosti; bil je njen podpredsednik, predsedujoči v zgodovinsko-filozofskem razredu in končno tudi njen predsednik. Filozofska fakulteta ktielske univerze ga je počastila s častnim doktoratom, cesar pa mu je podelil viteški križec leopoldovega in francojožefovega reda. Za Slovence je posebej zanimiv kot izdajatelj avtobiografije Žige Herbersteina v *Fontes rerum austriacarum* I, Dunaj 1855.

⁸ J. Vošnjak, 41. Avtor je bil tu malce krivičen: v Ipavčevi družini je zanimanje za spiritizem naraslo celo tako zelo, da je Gustavova hčerka Karolina navezala pisemske stike s samo Annie Besant. Karolina Ipavec je bila tudi dobra znanka grofice Adelme Wai iz Slovenskih Konjic, ki se je prav tako navduševala nad "mejnimi disciplinami". Škotsko-ameriški medij Daniel Dunglas Hume, ki ga omenja Vošnjak, je bil na dvoru Napoleona III. v časteh predvsem zaradi nativnosti cesarice Eugénije.

⁹ J. Vošnjak, n. d., 41.

ne uprave zaradi nekega govora. Mi smo se zavzeli za svojega priljubljenega profesorja in sklenili mu slovesno izročiti od vseh podpisano zaupnico. Neki komite, v katerem sem tudi jaz bil, je koncipiral adresu. Jaz sem že dalje časa zahajal v hišo viteza Karajana, /.../ ker sva z njegovim sinom bila sošolca na univerzi in dobra prijatelja. Zanesem adresu k staremu gospodu in ga poprosim, da jo prečita. To je storil in tekst tuintam popravil. Videl sem, da mu ugaja naš korak, ker je tudi bil protivnik Bachovega absolutizma. A v javnosti to pokazati se ni upal. Zato mi je naročil, da ne smem nikomur povedati, da je on za adresu vedel in jo v rokah imel. Tudi njegov sin se je šele podpisal, ko nas je bilo pred njim že več sto podpisanih. Adreso je potem deputacija nesla k profesorju Ungerju in mene so izbrali, da sem jo izročil. Nasledkov ni bilo nobenih in Unger je še nadalje ostal profesor. Učna uprava se je le bala, odstaviti tako slovečega učenjaka. Za mene je imela ta stvar dober nasledek, ker sem izpit iz botanike pri 1. rigo-rozu prav lahko naredil in me tudi drugi profesorji, ki so bili Ungerjevi prijatelji, niso prehu-do pritiskali."¹⁰

Ko je Vošnjak po veliki slovenski zmagi na volitvah leta 1867 prvič sedel v klopi graške deželne zbornice, se je seznanil tudi z enim najpomembnejših glasnikov svobodomiselnosti filozofije v habsburški monarhiji, Bartolomäusom von Carnerijem (1821 - 1909), ki je bil pomembna opora pacifistki Berthi von Suttner. A v tistem času mož še ni bil posebej miroljuben; Vošnjak ga je opisal takole: "V tej seji /februarja 1867/ sem prvokrat slišal govoriti Carnerija. On je bil lastnik graščine Wildhaus nad Mariborom in izvoljen od velikega posestva. Hrom in sključen človek s krčevito v stran zavito in pripognjeno glavo je izgledal kakor kak satir. Da je tako telesno bil pohabljen, tega je baje bilo krivo, da se je rodil kot dvojček s sestro, s katero je bil zrastel, in je moral biti od nje odrezan. Spisal je nekaj filozofskih razprav in slovel kot velik filozof. A kdor si predstavlja filozofa kot mirno mislečega in nepristransko sodečega učenjaka, je pač moral Carneriju, če je slišal njegove strastne napade na uboge nas Slovence, odreči vsak čut za pravico in resnico. Svoj govor je držal spisan v roki in ga čital, kar je proti poslovnemu redu, a pustili so ga brati, dasi smo mi Slovenci mu klicali, naj govori, ne pa čita. Tudi v državnem zboru pod Taaffejem so ga Nemci v ogenj pošiljali

prvega pri vsaki budžetni debati. Tačas nam je že postal objectum fopabile po svojih jeremijadah in dobil je priimek: 'Jeremias von Wildhaus'."¹¹

Narodnostni boj, ki se je od dne do dne bolj razplamteval, je vodil k vse bolj skrajnim stališčem; Slovenci in Nemci pa so se lahko zedinili kvečjemu še v antisemitizmu, ki so ga prvi posneli in povzeli po drugih.¹² Tako je skozinskoz spodobno liberalni Josip Vošnjak zapisal: "Ko sem se torej v državnem zboru seznanil z dr. Luegerjem, mi je postal najsimpatičnejši med vsemi nemškimi poslanci."¹³ Iz dunajske politične kuhinje so slovenski prvaki prevzeli najbolj pikantni in strupeni zvarek, kar so ga mogli dobiti, vendar si z njim v domovini - k sreči! - niso mogli kdove koliko pomagati, saj v prostoru med Alpami in Jadranom Židov razen v Trstu praktično ni bilo. Videti je, da je okoli leta 1900 steno vsakega uspešnega srednjeevropskega politika morala krasiti podoba sovražnika - pa čeprav docela umišljenega!

Vošnjak lepo prikazuje tudi "tehnologijo" vladanja grofa Taaffeja. Slovenci - tako liberalni kot konservativni in katoliški - so pozdravili padec centralističnega "meščanskega ministrstva" Lasser-Auersperg, saj je ta celo v kranjskem deželnem zboru leta 1877 pričaral docela umetno nemško večino. Novo "cesarsko ministrstvo" se je opiralo na parlamentarni "železni obroč" slovenskih in nemških konservativnih poslancev, odnosi v njem pa niso bili prav nič idilični. Vošnjak tako poroča: "Občevati s Taaffejem je bilo prav prijetno. Poznal ni nobene oholosti in se rad razgovarjal, vselej zatrjujoč, da ima najboljšo voljo, naj le še potrpi, da se bolj utrdi. Za nas Slovence je bil položaj še težavnejši, ker je število naših poslancev - bilo nas je 13 - bilo pač prav majhno proti poljskemu in češkemu klubu in ker smo veljavo le imeli kot člani Hohenwartovega kluba, v katerem so pa bili tudi nemški konservativci, ki jim seveda ni bilo mar za naše narodne zahteve in ki so le iz discipline glasovali za resolucije, s katerimi smo zahtevali slovenske srednje šole in učiteljišče. /.../ Zmehom večja nevolja se je lotevala nas, to je tistih poslancev, ki smo v narodnem oziru zastopali bolj radikalno stališče. Po dogovoru s svojimi ožjimi tovariši sem se napotil nekega dne 1881,

¹⁰ J. Vošnjak, n. d., 37.

¹¹ J. Vošnjak, n. d., 203.

¹² J. Vošnjak npr. piše (n. d., 44), da je postal antisemit v času svojega medicinskega študija na Dunaju.

ko ni bilo seje državnega zbora, h grofu Taaffeju. Imel je svojo pisarno in menda tudi stanovanje v palači notranjega ministrstva v notranjem mestu (Wipplingerjeva ulica). V predsobi vprašam slugo, ali je grof Taaffe navzoč in ali je kdo pri njem. Ko mi pove, da je Taaffe sam v pisarni, izročim slugi svojo vizitnico, naj me naznani ekscelenci. Sluga se koj vrne in mi odpre vrata, da naj vstopim. Grof Taaffe je vstal, mi stopil nasproti, mi podal roko in me povabil, da se vsedem. Ponudil mi je smotko, ki sem jo užgal, dasi ne kadim. Potem me vpraša, kaj da želim. Začel sem razlagati vse naše narodne težnje in kako težko stališče imam pred svojimi volivci, ki pričakujejo dejanj, ne samo obljub. 'Verjamem,' odvrne, 'da imate težavno stališče. Ali pa mislite, da sem jaz na rožicah postlan? Saj vsak dan vidite, kaka mogočna falanga nasprotnikov nas obkroža. Vsak prenaagli, preodločni korak nas vse skupaj lahko strmoglavil, potem pa boste dolgo vrsto let izročeni nasprotnikom. Kaj to pomeni, ste občutili, ko ste celo v kranjskem deželnem zboru bili potisnjeni v manjšino. Torej potrpite z menoj vred še nekaj časa, da se bolj utrdimo.' 'Pa kako?' sem vprašal. 'No, povedati Vam hočem svoj načrt, saj se zanašam, da ga ne objavite po časnikih. Največja ovira za vladno so velike stranke v državnem zboru. Opirajo se na veliko število svojih članov, s tem imponirajo na zunaj in tudi navzgor. Moja prva in glavna naloga je, da razbijem te velike stranke. (Aha! sem si mislil: divide et impera.) Deloma se mi je to že posrečilo. Torej potrpite!' Poslovil sem se in spet smo naprej uklenjeni v železni obroč delali tlako Taaffejevi vladi."¹⁴

"Cesarski minister" je torej večje igral na karto strahu pred povrnitvijo ostrega centralističnega kurza sedemdesetih let in tako slovensko državnozborsko delegacijo prepričal, da je svoj čoln fatalistično privezala za vladno ladjo. Ker so bili Slovenci v poslanskih klopih maloštevilni, si je mogel v razmerju do njih privoščiti naravnost brutalno iskrenost: celo svoje daljnosežne načrte za razbijanje velikih strank jim je lahko brez škode zaupal... Taaffe je tudi obvladal teatralične geste; ko mu je vitez Schneid hotel izročiti neko slovensko spomenico, se je je ministrski predsednik razburjeno branil in vpil: "Tako? Revolver mi nastavljate na prsi? Dobro, pa pojdem takoj k cesarju, da mu podam svojo demisijo.

Prisiliti se ne dam. Rajši odstopim."¹⁵ Vošnjak je to stoično komentiral: "Sama komedija! Pozna svoje Pappenheimovce. /... Vsi smo/ Pappenheimovci, /saj/ gremo v boj za vojskovodje, ki se nam za hrbtom smejo. /.../ Saj je pač vseeno, ali je Taaffe dobil v roke spomenico ali ne. In le čudim se, zakaj se je je branil. Vrgel bi jo v koš, kamor so padale vsa ta leta mnoge naše interpelacije in mnogi naši predlogi, ne da bi dobili kdaj kak odgovor."¹⁶

Če se je rodoljubju neomajno predani Vošnjak nelagodno počutil v objemu Taaffejevega "železnega obroča", je njegov mlajši kolega, "fanatik oportunitizma" Fran Šuklje (1849 - 1935), prav v njegovih okvirih našel svoj "prostor pod soncem". Šuklje je bil po poklicu profesor zgodovine, med njegove gimnazijske učence pa je sodil celo sam Joseph Redlich.¹⁷ V državni zbor se je uspel zrniti leta 1885, torej v trenutku, ko ga je Vošnjak zapustil. Šuklje, ki ni bil nikoli v zadregi za pikro, a slikovito besedo, je takole opisal ministrskega predsednika Taaffeja: "Srednje velikosti, v obrazu zelo rdeč, deloma po naravi, deloma po obilnem alkoholu, katerega pač ni bil sovražen, črnolas, oblečen vedno več nego ležerno, vprav fiakarski cilindar malo po strani, poln dovtipov, dobrih in slabih, nikakor ne velik govornik, a pri vsem tem pameten in premeten, hladnokrven računar in velik poznavalec človeške duše in njenih slabosti! /.../ Državnozborska večina nikdar pod Taaffejem ni imela vajeti v rokah, on nas je vodil, rabil, a čestokrat tudi zlorabljal! In mi sami smo podpirali ta način njegovega vladanja z golim dejstvom, da se do jasnega skupnega programa nikoli nismo mogli dvigniti. Torej se je prekanjeni mešetar vedno pogajal kmalu /- po malem/ s to, kmalu /- po malem/ z drugo stranko na desnici, izigral en državnozborski klub proti drugemu, agitiral in laviral ter naposled le dosegel, kar je nameraval. Smelo se lahko trdi, da avstrijski cesar nikdar ni spal mirnejšega spanja nego takrat, ko mu je Taaffe vodil vladne posle v avstrijski državni polovici."¹⁸

Šuklje si je kmalu priboril vidno mesto med govorniki desnice; leta 1888 se je v proračunski debati spopadel s samim vodjem nemške levice Ernstom von Plenerjem. 17. aprila je nastopil

¹⁵ J. Vošnjak, n. d., 473, 474.

¹⁶ J. Vošnjak, n. d., 474.

¹⁷ F. Šuklje, *Iz mojih spominov I*, Ljubljana 1926, 121.

¹⁸ F. Šuklje, *Iz mojih spominov II*, Ljubljana 1929, 4.

¹³ J. Vošnjak, n. d., 44.

¹⁴ J. Vošnjak, n. d., 486, 487.

Plener kot generalni govornik opozicije, dan kasneje pa Šuklje kot generalni govornik vladne večine. Slovenski poslanec je pozneje zapisal: "Plener je končal svoj dvourni govor, sedaj je bila vrsta na meni. Ni ga bilo človeka na božjem svetu, da bi mogel odmah ovreči Plenerjevo kritiko računskih zaključkov. Pri rokah jih nisem imel, poleg tega so to debele knjige, sestavljene iz golih števil! K vsej sreči je govoril Plener tako dolgo, da je naš predsednik, častitljivi Smolka, izrekel za me odrešilno besedo: 'Z ozirom na pozno uro zaključujem današnjo sejo, prihodnja bo jutri, na dnevnem redu je nadaljevanje današnje debate!' Iz parlamenta takoj v fajakar, domov in računske zaključke v roko! Niti dotaknil se nisem jedi, dasi še opoldne nisem kosil, prerazburjen sem bil. Zarijem se v dolge kolone števil, jedno /postavko/ za drugo pregledam, na enkrat veselo vzkliknem. Zadel sem na točko, kjer se je bil levičarski kritik očitno grdo zmotil. Predbacival je namreč vladi, da namajma posojila pri hranilnicah za uradna poslopja ter jih beleži med dohodke. S to udejstvijo je povzročil vihar nejevolje med svojimi pristaši, ki so vzhičeni kričali: 'Neverjetno, škandal' itd. Ali pri tem pa je popolnem spregledal, da so iste svote zaznamovane tudi med izdatki, da ima torej ta postavka značaj prehajalnega kredita./"¹⁹ Šuklje, ki je bil od politike naravnost zasvojen, je v tistem hipu že vedel, kako bo "povožil" tekmeča! In res je bil 18. april 1888 v znamenju njegovega zmagoslavja. Marca 1889 pa je naš neustrašni poslanec "enkrat za vselej sapo zaprl" še vodilnemu levičarskemu šolskemu ekspertu, baronu Dumreicherju, ki se je na najbolj nesramen način norčeval iz slovenskih kulturnih prizadevanj. Za to mu je bil posebej hvala ležen baron Gautsch, ki je v Dumreicherju videl nevarnega tekmeča za ministrski fotelj.²⁰

Strastno ukvarjanje s politiko pa je terjalo svoje: leta 1902 je dvorni svetnik Šuklje tehtal "komaj" še 73 kilogramov! Pošteno se je ustrašil zase, ker so bile tedaj v modi nekoliko močnejše postave, poleg tega pa za javnega delavca ni hujšega očitka, kot da je brez teže... S pomočjo znancev si je mož uredil pregled pri najuglednejšem zdravniku v monarhiji, dr. Franzu Chvosteku. Ta je Šukljeta podvrgel mučnim preiskavam, po katerih se je prej dober cent težki politik "tresel kakor šiba na vodi." Ko pa je zagnani narodni prvoborec izvedel, da nima raka, kakor

je sumil, temveč zgolj "nervozno indispozicijo želodca", se je takoj podal na veliko porcijo šunke in buteljko vöslauca. V pičlih 14 dneh je potem svojih "neuglednih" 73 kilogramov spravil na "zadovoljivejših" 95!²¹ Človek se ob tem frapantnem podatku nehote vpraša: kako je to mogoče? A odgovor je dovolj preprost: vse se da, če se hoče - treba je delati s srcem in ne z glavo!

Še sreča, da je imel Šuklje okoli 100 kil leta 1897, ko je prišlo do velikega pretepa v dunajskem parlamentu, saj bi sicer v razburljivem dogajanju ne mogel igrati tako vidne vloge, kot jo je. 24. novembra 1897 so se spori okoli Badenijevih jezikovnih naredb za Češko zaostriili do vrhunca. Šuklje piše: "Videl sem, kako je pijani Schönerer iz rok iztrgal staremu predsedniku /državnega zbora/ Abrahamowiczu simbol predsedniške oblasti, njegov zvonec. Abrahamowicz, ki se je držal ves čas tako neustrašno kakor kak rimski senator, je z mirnim glasom poklical Schönererja k redu. Obenem je zaukazal strežniku, naj mu prinese drug zvonec mesto tega, ki ga je pravkar oskrnil Schönerer. Ali komaj je prezidijalni sluga Močnik, Slovenec iz kamniške okolice, krepak, brihten dečko, prinesel drug zvonec, ga zagradi /Karl Hermann/ Wolf, se obrne proti zbornici, zvoni ostentativno dalj časa ter ga nato posadi nazaj na mizo z zasmehujočim vprašanjem: 'Herr Präsident, haben Sie noch eine dritte Glocke?' Posebno me je zgrabilo, ko sem opazil, da je bilo to pobalinstvo poplačano s strani nemških naprednjakov z burnim aplavzom in da je ploskal celo eden izmed rediteljev. Sedaj pa reče Abrahamowicz: 'Ich unterbreche die Sitzung auf 15 Minuten./' /.../ Med nepopisnim ropotom je predsedstvo zapustilo svoje sedeže. Tedaj stopim par korakov do poslanca Wolfa ter mu rečem mirno: 'Herr Kollega, verlassen wir den Platz!' Ta me pogleda od glave do nog ter mi reče zbadljivo: 'Was fällt Ihnen ein, Herr Vetter?' Jaz na to energično: 'Sie werden den Platz verlassen.' V tem trenutku dvigne Wolf roko proti meni, da bi zamahnil. Prestrežem roko, primem Wolfa za tilnik ter ga porinem od sebe. To pa je bil signal splošnemu metežu! V tistem momentu se je dvignila cela zbornica in od obeh strani se je pričela borba. Poleg mene je krepko pritiskal menda edini kmet iz poljskega kluba, stari ulanski vahtmajster, krepak Mazur Potoczek. V gneči sem bil ločen od Wolfa. Kar naenkrat zaslišim vzklik

¹⁹ F. Šuklje, *Iz mojih spominov I*, 156.

²⁰ F. Šuklje, n. d., 160.

²¹ F. Šuklje, *Iz mojih spominov III*, Ljubljana 1929, 51 - 53.

nemškega univezitetnega profesorja Pferscheta: 'Ich habe ein Messer!' in že se je zablistalo v Pferschetovi desnici. Hitro prestrežem njegovo roko in jo držim toliko časa, da mu je nekdo od zgoraj iztrgal nož iz rok. Gneča traja dalje. Skoraj bi jo bil izkupil pri tej priliki. Schönerer je namreč pograbil enega tistih težkih hrastovih stolov za ministre ter me je hotel ž njim treščiti po glavi. K sreči je to namero preprečil štajerski poslanec Hagenhofer, velik, visok, močan mož, ki je Schönererja zagrabil za vrat in ga tiščal toliko časa, da je stol izpustil."²² Šuklje se je pač znal naslikati v središču parlamentarnega orkana; dandanes pa ni več mogoče ugotoviti, ali je bil glavni "desničarski" pretepač on ali "vahtmajster" Potoczek, čigar agresorsko ihto je posebej poudaril dopisnik pariškega *Le Figaroja* (ta je v rokah poslanca Pferscheta videl zgolj pipec, ne pravega noža!).²³ Ker je slovenski poslanec v svojih spominih poudaril, da je imel dunajski državni zbor po tem množičnem "dogovarjanju na roko" vse do leta 1918 zgolj še posamezne trenutke lucidnosti, drugače pa je bil v permanentni krizi, je jasno, da je sebe videl kot še posebej pomembnega političnega akterja. Sicer pa ni čudno, da je bil Šuklje tako vnet za "direktno akcijo": v tistem času je namreč stal na čelu "kluba divjakov", tj. poslancev, ki se niso prištevali k strankarskim grupacijam! Kot načelnik "divjakov" je bil hvaležna tarča humorističnega in siceršnjega tiska,²⁴ čeprav še zdaleč ni bil tako razvpit kot silaški vodja vsenemškega gibanja, "Bordelritter" Georg von Schönerer.

Ker se v dunajskem parlamentu ni dalo kdove česa doseči, so se slovenski poslanci raje kot v njem zbirali v kavarni Landtmann. Henrik Tuma (1858 – 1935) poroča v svojih spominih: "Opazil sem, da ob tem času /- ob enajstih dopoldne/ prihajajo v kavarno drug za drugim postavniki možje, ki vsi izginejo v stranski sobi, kjer so bile mize za igre. Po fiziognomijah gospodov sem sodil, da ne morejo biti Nemci. Vprašal sem natakara za njega. Povedal mi je, da so to slovenski državni poslanci, ki prihajajo vsak dan tarokit. Menda so prihajali k taroku naravnost iz postelj. Igrali so do ene, potem šli kositi, po kosilu so se vrnili v kavarno in igrali ves popoldan, včasih pozno v noč. Vprašal sem natakara, kdaj hodijo v parlament, nakar me je poučil: 'Oh, če

je kaj važnega v parlamentu ali če gre za glasovanje, takrat jih pride klicat sluga iz parlamenta."²⁵ Silni napor v nesebičnem "boju za narodov blagor" so za igralno mizo v kavarni Landtmann privedli celo služabnika svete cerkve – ljubljanskega kanonika Karla Kluna. Poleg njega je bil zelo vnet kvartopirec tudi podjetni poslanec Ivan Nabergoj, ki ga je pri gradnji svojega pravilničnega gradu Miramar na obalah Tržaškega zaliva opazil celo nesrečni brat cesarja Franca Jožefa Maksimilijan. Šuklje, ki se nad kavarnami ni pretirano navduševal, pa je poskušal delovati zunajparlamentarno kar v vojnem ministrstvu! Za gradnjo železnice v Belo krajino je poskušal pridobiti zaveznike v vrstah poklicnih militaristov. Toda: račun se mu ni izšel. Takole pravi v svojih spominih: "Ker sem uvidel, da stvar navzlic vsem mojim naporom vendar ne napreduje, sem hotel dobiti podpornika v vojaških krogih ter sem se podal k tedanjemu vojnemu ministru baronu Krieghammerju /gotovo zelo ustrezen priimek za vojaški resor!/. Mož je bil med velikim številom nesposobnih vojnih ministrov, ki jih je imela stara Avstrija, morda najslabši. Poleg tega zelo nadut človek! Ko stopim k njemu ter v razgovoru poudarjam strategično važnost belokrajnske železnice in njeno pomembnost v slučaju vojnega konflikta z Italijo, me oblastno zavrne, češ, presojo strategičnih interesov, Vi, gospod poslanec, lahko mirno prepuščate nam v tej hiši! Stopi potem pred veliko karto avstro-ogrske monarhije, ki je visela na steni, ter s povzdignjeno roko pokaže na severovzhodno mejo proti Rusiji, dostavljajoč: 'Hier liegen unsere strategischen Interessen, gegen Italien haben wir keine.' Slabo sém bil opravi, nejevoljen sem zapustil vojno ministrstvo in nerazsodnega njegovega šefa."²⁶ Jasno je, da so bili pripadniki cesarske in kraljeve oborožene sile zaradi svoje posebne povezanosti s prestolom starosvetnega cesarja Franca Jožefa vzvišeni nad mešetarskimi poslanci, ki so jih poskušali zaplesti v svoje kramarske intrige!

Šuklje, ki je začel politično kariero kot narodni radikalec, pa je nato evoluiral k zmernim ("elastikarskim") liberalcem in po letu 1900 še naprej h katoliški Slovenski ljudski stranki (ta ga je spravila celo na položaj kranjskega deželnega glavarja), si je uspel pridobiti veliko zaupanje ministrskega predsednika Maxa Vladimira

²² F. Šuklje, n. d., 7, 8.

²³ J. P. Bled, *Franc Jožef*, Ljubljana 1990, 523.

²⁴ F. Šuklje, *Iz mojih spominov II*, 136 – 139; *Iz mojih spominov III*, 12.

²⁵ H. Tuma, *Iz mojega življenja*, Ljubljana 1937, 146, 147.

²⁶ F. Šuklje, *Iz mojih spominov III*, 81.

ja barona Becka. Ta ga je leta 1906 poslal na posebno misijo v Dalmacijo, saj je po številnih kritikah avstrijske politike do te dežele hotel nekaj ukreniti.²⁷ Poleg tega je Beck Šukljetu že 17. julija 1914 povedal, da bo Avstro-Ogrska Srbiji čez nekaj dni izročila ultimat, ki je potem pripeljal do izbruha 1. svetovne vojne... Tedaj je bivši ministrski predsednik svojemu slovenskemu zaupniku tudi pojasnil bistvo svojih razhajanj s pokojnim prestolonaslednikom Francem Ferdinandom, ki so ga stala položaja vladnega šefa.²⁸

Šukljeta je kot kranjski deželni glavar leta 1912 nasledil Ivan Šušteršič (1863 - 1925), ki žal ni napisal spominov, je pa ohranil marsikateri drobci iz svoje bogate politične kariere v polemični brošuri *Moj odgovor*. Napisal jo je v izgnanstvu leta 1922 in v njej skritiziral delovanje Slovenske ljudske stranke, ki jo je nekdanj vodil. Šušteršiča, ki je bil vse do zadnje tretjine oktobra 1918 zvest habsburškemu žezlu, je namreč doletela bridka usoda političnega begunca. Po povratku v domovino je leta 1923 še enkrat nastopil na volitvah, vendar je doživel popoln polom. Pozneje so se širile o njem najrazličnejše govorice - med njimi je bila tudi ta, da je umrl za posledicami sifilitične okužbe oz. progresivne paralize... Bilo je to svojevrstno maščevanje možu, ki so se ga nekoč mnogi rojaki zelo bali in ga razglabali za "nekronanega vojvodo kranjskega".²⁹

Tudi Šušteršič je bil v mladosti liberalnega mišljenja; zavzemal se je celo za to, da bi slovenski študentje na avstrijskih univerzah posnemali zgled nemških burševskih združenj. Potem pa je doživel spreobrnitev in postal nenadomestljiv član in voditelj najrazličnejših organizacij slovenskih katolikov. Leta 1909 je s posebno spomenico poskušal Franca Ferdinanda pridobiti za trilateralno preureditev habsburške

monarhije (toda v belvederskem krogu so bolj kot njemu zaupali vsestransko povprečnemu slovenskemu politiku Josipu Pogačniku), naslednje leto pa je v Vatikanu uspešno posredoval za to, da je Andrej Karlin postal tržaški škof.

V brošuri *Moj odgovor* je Šušteršič opisal dve svoji srečanju z zadnjim avstro-ogrskim vladarjem. Takole pravi: "Bil sem dvakrat v zasebni avdijenci pri Karlu, prvič januarja 1918 in drugič sredi oktobra 1918. Prva avdijenca, v Laxenburgu, je trajala okoli pol ure. Razložil sem cesarju absolutno potrebo, da se takoj prične z realizacijo majske deklaracije /Jugoslovanskega kluba z dne 30. maja 1917/ in pristavil sem: 'Veličanstvo, zadnja ura je!' Moje obrazložitve so izzvale brez dvoma precejšen utis, kajti že takoj drugi dan se je ministrski predsednik Seidler začel pečati z mislijo, da združi vse avstrijske (cislitvanske) jugoslovanske pokrajine v eno samo upravno celoto. To je sam izjavil dr. /Evgenu/ Lampetu. Dalje ni prišel, ker je, kar sem sklepal iz raznih okoliščin, informiral Nemce, ki so se seveda odločno uprli. - Druga in zadnja avdijenca, 14 dni pred razsulom habsburške carevine, se je vršila v cesarski vili v Reichenau-u in je trajala celo uro. To pot sem cesarju rekel: 'Veličanstvo, sedaj ni več zadnja ura, sedaj je zadnja sekunda!' Svetoval sem, naj cesar prav takoj in še preden pride Wilsonov odgovor na mirovni predlog, sam ustanovi narodne države in imenuje narodne vlade, ker se bodo sicer ustanovile brez njega in proti njemu. Pristavil sem, da naj v narodne vlade pokliče može, ki imajo brez dvoma zaupanje ljudstva, ne glede na to, se je li ta ali oni morebiti kdaj kompromitiral glede lojalnosti. Ko pride Wilsonov odgovor, naj bi že ekzistirale narodne vlade. - Cesar je vse to dobro sprejel, toda povdarjal je, da se integritete Ogrske ne more dotakniti, glede na svojo kronanjsko prisego. Čuti se vezanega po svoji vesti. Na to sem mu nasvetoval sledeči postopek. Naj se zaenkrat omeji na avstrijski ('cislitvanski') teritorij in ga podeli po svoji najboljši uvidevnosti v narodne države, določivši začasne meje, z izrecnim pristavkom, da se bodo končnoveljavne meje določale po sklepu miru. Pristavil sem, da bodo narodne vlade poslale svoje delegacije na mirovni kongres, kjer bo seveda vsaka zahtevala tiste meje, ki jih bodo smatrale kot prave, tedaj n. pr. Jugoslavija: Hrvaško in Slavonijo, Bosno in Hercegovino ter jugoslovanske dele Madžarske, Čehi pa nemško Češko in Slovaško itd. Stvar mirovne konference bo, da odloči o teh zahtevah in, če okrne ogrske meje, vprašam

²⁷ F. Šuklje, *Sodobniki, mali in veliki, Ljubljana 1933*, 276 in dalje.

²⁸ F. Šuklje, *Iz mojih spominov III*, 161 - 163.

²⁹ Značilno Šušteršič kot voditelju "kmečkega punta" na Kranjskem (proti deželnemu predsedniku Viktorju baronu Heimu) nihče ni tako odkrito očital veleposestniških ambicij kot Šukljetu, ki so ga nasprotniki kar naravnost proglašali za "graščaka" (in vendar je bil Šušteršič pred 1. svetovno vojno vpisan v volilni imenik kot veleposestnik)! Prim. o tem še poglavje z naslovom *Moji milijoni v brošuri Moj odgovor, 1922*, 171 - 175 (tam se Šušteršič brani očitkov, ki so se pojavili v vrstah pristavev J. E. Kreka med prvo svetovno vojno, češ da je pred letom 1914 kupčeval z veleposestvi in bogatel na račun katoliške Ljudske posojilnice).

cesarja, ali boste znova začeli vojsko? Cesar je zamahnil z roko, rekoč: Vojska je nemogoča! Tedaj, rekel sem, podvrgli se boste višji sili, tj. odločbi mirovne konference in vaša kronanjska prisega ostane neokrnjena. Cesar je opazil, da bi se narodi sami morali najprej pogajati za meje, preden se ustanove nove narodne države. Na to sem odgovoril: Ti se ne bodo nikdar zedinili in tačas nas bodo dogodki preplavili! Povdarjal sem, da se mora vse izvršiti te dni, in če je vse zamujeno. To je bila bistvena vsebina te avdi-jence.”³⁰ “Poslednji Habsburžan” pa ni bil dovolj drzen, da bi izpeljal “revolucijo od zgoraj”; tako je romal predlog “poslednjega Avstrijca” med Slovenci na smetišče zgodovine. Prav tako so bile brezplodne debate v dunajski Juridische Gesellschaft leta 1917, ki naj bi pomagale reformirati monarhijo (o njih poroča Šuklje),³¹ cesar Karel pa je med političnimi čermi krmaril kot je vedel in znal. Strupeni Šuklje ve povedati, da se je s svojim notranjim ministrom Handel-Mazzetijem kar po telefonu pogovarjal o ruski revoluciji!³² Sadovi tehničnega napredka so sicer bili imenitni, toda za uporabo v sferah najvišje politike po mnenju sivolasnega dvornega svetnika očitno še niso bili zreli...

Po propadu podonavske monarhije se je v slovenskem prostoru kmalu uveljavila nova elita (ne zadnjič v 20. stoletju!). “Zlata mladina” in novopečeni verižniški bogataši, ki ponavadi posnamejo smetano ob velikih zgodovinskih prevratih, so živeli na veliki nogi, “dolga vas” Ljubljana pa se je preobrazila v majhen Dunaj. Simbol uspeha je postal finančni gangster Avgust Praprotnik, ki je bil menda najbogatejši Slovenec, vendar ni nosil niti zapestne ure, ker bi mu jo oblast lahko zarubila... Formalno je bil mož namreč skorajda svetopisemski revež, ker je bilo vse njegovo premoženje po fiktivnem stečaju pisano na druge.³³

Zusammenfassung

Slowenische Erinnerungen
an die Welt von gestern

Obwohl die slowenische autobiographische und Memoiren-Literatur im weiteren mittel-

europäischen Raum nicht sehr bekannt ist, haben doch einige ihrer Werke mehr als nur nationale Bedeutung. Josip Vošnjak (1834 - 1911), der dem Kreis der liberalen Jungslowenen angehörte, war der erste bedeutendere slowenische Politiker, der seine Erinnerungen verfaßte. Darin präsentierte er sich als unermüdlicher Patriot, während einzelne Abschnitte die Mentalität des bürgerlichen Zeitalters illustrieren. Besonderes Augenmerk widmet Vošnjak dem Spiritualismus, den er im Hause Theodor Georg Ritter von Karajans (1810 - 1873), dem Vorsitzenden der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, kennenlernte. Interessant ist auch die Beschreibung der “Technologie” des Regierens von Graf Taaffe in den Jahren 1879 - 1893. Im Jahr 1881 versicherte Ministerpräsident Taaffe Vošnjak in einem privaten Gespräch, es sei das Ziel seiner Politik, die großen Parteien zu zerschlagen.

Fran Šuklje (1849 - 1935) war in der Politik ein “Fanatiker des Opportunismus”: zunächst vertrat er radikal liberale Ansichten, dann war er ein gemäßigter Liberaler, nach dem Jahr 1900 näherte er sich der katholischen Slowenischen Volkspartei an und wurde Landeshauptmann von Krain (1908 - 1911). Er profilierte sich als Parlamentsredner zur Zeit des “Eisernen Rings”, der die Regierung Graf Taaffes unterstützte (gerne polemisierte Vošnjak mit den führenden deutschen “Linken”, besonders Plener und Dumreicher). Eine Zeitlang war Vošnjak in den neunziger Jahren auch der Vorsitzende des Parlamentsklubs der “wilden Abgeordneten” (also jener, die aus den verschiedenen Parlamentsklubs ausgetreten waren bzw. überhaupt keinem angehört hatten). Der tätliche Angriff des aggressiven Deutschnationalen Karl Hermann Wolf auf Šuklje am 24. November 1897 löste eine große Schlägerei im Wiener Parlament aus, das von da an bis zum Ersten Weltkrieg nur noch wenige lichte Augenblicke kannte und nur selten arbeitsfähig war. In seinen Erinnerungen beschrieb Šuklje auch sehr detailliert die Krawalle im österreichischen Reichsrat anlässlich der Badenischen Sprachenverordnungen im Jahr 1897.

Ivan Šušteršič (1863 - 1925) war der Führer des slowenischen katholischen politischen Lagers vor dem Ersten Weltkrieg, während des Kriegs aber erlebte seine habsburgtreue Politik ein Fiasko und so wurde er nach 1918 für kurze Zeit sogar zum politischen Flüchtling. In der

³⁰ I. Šušteršič, *Moj odgovor*, 92 - 94. Dr. Eugen Lampe je bil Šušteršičeva “desna roka”.

³¹ F. Šuklje, *Sodobniki, mali in veliki*, 331 - 333.

³² F. Šuklje, *Iz mojili spominov III*, 173, 174.

³³ M. Mihelič, *Ure mojili dni. Spomini, Murska Sobota 1985*, 52, 53.

polemischen Broschüre *Moj odgovor* [Meine Antwort] aus dem Jahr 1922, mit der er seine Rückkehr auf die slowenische politische Szene vorbereiten wollte, beschrieb er einige Ereignisse aus seiner reichen politischen Karriere. Besonderes Augenmerk verdienen seine Schilderungen der Audienzen beim letzten österreichisch-ungarischen Kaiser Karl, dem er zur Umgestaltung der Monarchie nach nationalem Prinzip riet. Gleichzeitig gab Šušteršič dem Kaiser zu verstehen, wie er den Eid umgehen könnte, den er bei der Krönung zum ungari-

schen König geleistet hatte: der Herrscher solle die einzelnen nationalen Regierungen ernennen, da sie sich ansonsten gegen ihn konstituieren werden; er solle die einstweiligen Grenzen zwischen den einzelnen Nationalstaaten in der zisleithanischen Hälfte der Monarchie bestimmen, deren endgültige Festlegung aber der Friedenskonferenz überlassen. Wenn dann auf der Konferenz die Grenzen zum Nachteil Ungarns festgelegt würden, wäre dies die Tat einer "höheren Macht", die über dem Herrschereid steht.